

ΟΙ ΔΑΝΕΙΑΚΕΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

23 ΜΑΡΤΙΟΥ 2012

ΣΠΥΡΟΣ ΜΠΛΑΒΟΥΚΟΣ

*Με τα ρούχα αιματομένα
ξέρω ότι έβγαινες κρυφά
να γυρεύης εις τα ξένα
άλλα χέρια δυνατά.*

*Μοναχή τον δρόμο επήρες,
εξανάλθες μοναχή,
δεν είν' εύκολαις οι θύραις,
εάν η χρεία ταις κουρταλή.*

Οι στίχοι αυτοί, από τον Ύμνο εις την Ελευθερίαν, του Διονυσίου Σολωμού, αντανακλούν τις αγωνιώδεις προσπάθειες των επαναστατημένων Ελλήνων να αναζητήσουν διεθνή αναγνώριση και υποστήριξη στον αγώνα τους για ανεξαρτησία. Και όλα αυτά, λίγα μόλις χρόνια μετά το τέλος των Ναπολεόντιων πολέμων και την ειρήνευση της Ευρώπης, μέσα σε ένα κλίμα απολυταρχισμού που επικράτησε μετά το Συνέδριο της Βιέννης το 1815 και την ίδρυση της Ιεράς Συμμαχίας. Το κλίμα αυτό εξηγεί απόλυτα και την αρνητική στάση των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων της εποχής απέναντι στην ελληνική επανάσταση αλλά και απέναντι σε οποιοδήποτε αντίστοιχο απλευθερωτικό κίνημα της εποχής που απειλούσε να ανατρέψει το ισχύον status quo.

Εξηγεί εύληπτα, λοιπόν, ο εθνικός μας ποιητής στις δύο αυτές στροφές ότι είναι δύσκολο να βρεις ευήκοα ώτα και ανοικτές πόρτες, όταν είσαι υπό πίεση. Ωστόσο, αυτό που υπονοεί ο Σολωμός, είναι ότι όταν ένα έθνος βρίσκεται σε κατάσταση ανάγκης, γίνεται εύκολα βορά εκμετάλλευσης και πολιτικής

χειραγώγησης. Αυτή η κατάσταση ανάγκης αποτελεί μια πρώτης τάξεως ευκαιρία γρήγορου πλουτισμού για επιτήδειους καθώς επίσης και μια ευκαιρία στρατηγικής πρόσδεσης στο άρμα κάποιας μεγάλης δύναμης που θα αποκτήσει μέσω των οικονομικών υπηρεσιών και διαμεσολαβήσεων ρόλο προστάτη, οικονομικού επικυρίαρχου και πολιτικού κηδεμόνα.

Πολλές φορές εστιάζουμε μονόπλευρα το ενδιαφέρον μας για την Ελληνική Επανάσταση στο στρατιωτικό σκέλος του Αγώνα, δίνοντας έμφαση στις ηρωικές στιγμές των πολεμικών επιχειρήσεων, στις μάχες, στις ναυμαχίες, στα μεγάλα στρατιωτικά γεγονότα που έκριναν την έκβασή του. Ωστόσο, πολύ λιγότερα πράγματα είναι γνωστά για το οικονομικό σκέλος της Επανάστασης, την οικονομική διαχείριση και τους διαθέσιμους πόρους στα χέρια των επαναστατημένων Ελλήνων, πώς οργανώνονταν, δηλαδή, και πώς διαχειρίζονταν θέματα επιμελητείας, προμηθειών και γενικότερα ζητήματα χρηματοδότησης των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Τα ζητήματα αυτά είναι εξίσου σημαντικά με τον ηρωισμό και τη στρατηγική ευφυΐα που επέδειξαν στο πεδίο των μαχών οι ηγετικές μορφές αλλά και οι απλοί αγωνιστές της Επανάστασης. Εξηγούν σε μεγάλο βαθμό τόσο τις μεγάλες επιτυχίες των πρώτων ετών όσο και τις καταστροφικές εξελίξεις των επόμενων.

Στα πλαίσια αυτά, οι δανειακές συμβάσεις του Αγώνα αποτελούν μια ιδιαίτερη θεματική της ελληνικής επανάστασης, που είναι, ωστόσο, άμεσα συνδεδεμένη με τις εσωτερικές και διεθνείς πολιτικές εξελίξεις. Δύο είναι τα μεγάλα δάνεια που εξασφάλισε η επαναστατημένη κυβέρνηση, το 1824 και το 1825. Και τα δύο δημιουργούν πολλά ερωτήματα και σοβαρό προβληματισμό τόσο όσον αφορά τη διαδικασία και τη λογική σύναψής τους όσο και τον τρόπο διάθεσης των κονδυλίων και διαχείρισής τους για τις ανάγκες της Επανάστασης.

Η *πρώτη δανειακή σύμβαση του 1824* ήρθε να ικανοποιήσει την ανάγκη αναζήτησης οικονομικής βοήθειας από το εξωτερικό για τη συνέχιση και επιτυχή έκβαση του Αγώνα. Η κεντρική διοίκηση της Επανάστασης δε διέθετε ούτε τους απαραίτητους πόρους ούτε τη δυνατότητα άσκησης μιας ορθολογικής δημοσιονομικής πολιτικής. Έτσι, η Ά Εθνοσυνέλευση, το Δεκέμβριο του 1821, εξουσιοδοτεί το Εκτελεστικό Σώμα να συνάπτει δάνεια με την απαραίτητη συγκατάθεση του Βουλευτικού σώματος. Στο πλαίσιο αυτά, το Μάρτιο του 1822, ξεκινάει η περιπέτεια του δανεισμού από το εξωτερικό, με αποτυχημένες προσπάθειες αρχικά στην Ιταλία, στην Ισπανία και στην Πορτογαλία, όπου το κλίμα δεν ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκό για τον ελληνικό αγώνα.

Διάφορες προτάσεις απορρίφθηκαν λόγω των δυσμενέστατων όρων που προέβλεπαν αλλά και λόγω του σταθερού προσανατολισμού της τότε κυρίαρχης πολιτικής μορφής στην κεντρική διοίκηση, του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, προς τη Βρετανία. Ο προσανατολισμός αυτός, πέραν της όποιας δεδομένης μικροκομματικής διάστασης αφού ο δανεισμός από τη Βρετανία θα ενίσχυε πολιτικά την αγγλόφιλη παράταξη, στηρίζονταν και σε δύο άλλα δεδομένα: πρώτον, την υπερεπάρκεια κεφαλαίου στην αγγλική κεφαλαιαγορά διαθέσιμου και για υψηλού κινδύνου επενδύσεις όπως ήταν η ελληνική επανάσταση και δεύτερον, την έμμεση πολιτική αναγνώριση της εθνικής κυβέρνησης και του ελληνικού κράτους από μια μεγάλη δύναμη της εποχής σε μια περίοδο που ακόμα οι κυβερνήσεις των Μεγάλων Δυνάμεων υιοθετούσαν μια αρνητική στάση απέναντι στον ελληνικό Αγώνα.

Έτσι, συστήνεται τον Ιούνιο του 1823 μια τριμελής Επιτροπή που θα μετέβαινε στο Λονδίνο για να διαπραγματευτεί τους όρους του δανείου. Αν και θεωρητικά στην Επιτροπή συμμετείχαν όλες οι παρατάξεις, ήταν πρόδηλη η κυριαρχία της παράταξης του Μαυροκορδάτου και των νησιωτών (Κουντουριώτης). Η Επιτροπή τελικά αναχωρεί για το Λονδίνο με σημαντική καθυστέρηση και φτάνει στο Λονδίνο τον Ιανουάριο του 1824. Γενικά, το κλίμα ήταν θετικό, ιδιαίτερα μετά τη δραστηριοποίηση της Φιλελληνικής Εταιρείας του Λονδίνου, και το γεγονός αυτό δημιουργούσε αισιοδοξία ανάμεσα στα μέλη της Επιτροπής για μια άμεση και ευνοϊκή συμφωνία, μολονότι οι Times του Λονδίνου, για παράδειγμα, προειδοποιούσαν ήδη για τοκογλυφική εκμετάλλευση της ελληνικής πλευράς (22 Ιανουαρίου 1824).

Το πρώτο δάνειο υπογράφηκε τελικά στις 20 Φεβρουαρίου 1824 με τον οίκο Λόφμαν και ήταν ύψους 800.000 λ. στερλ. με τιμή έκδοσης 59% (δεύτερη κατώτερη των τιμών που χορηγήθηκαν την ίδια περίοδο σε άλλες χώρες), ετήσιο τόκο 5% επί της ονομαστικής αξίας, προμήθεια 3%, ασφάλιστρα 1,5% και περίοδο αποπληρωμής 36 έτη με καταβολή των δόσεων ανά εξάμηνο. Ως εγγύηση για τους τόκους τέθηκαν όλα τα δημόσια έσοδα και για την πληρωμή του κεφαλαίου όλα τα εθνικά κτήματα. Συνυπολογίζοντας την τιμή έκδοσης και τα έξοδα προμήθειας και ασφαλιστρών, στην Ελλάδα θα έπρεπε να φτάσουν τελικά 454.700 λ. στερλ. Ωστόσο, για μια σειρά από λόγους (προκαταβολή τόκων δύο ετών, χρεολύσια, έξοδα αποστολής, αγορά εμπορευμάτων για την οποία δεν ζητήθηκε η γνώμη της Επιτροπής, ατομικά έξοδα της ελληνικής αντιπροσωπείας στο Λονδίνο κλπ) το τελικό ποσό ανήρθε μόλις στις 298.726 λ. στερλ., δηλαδή το 1/3 περίπου του ονομαστικού δανείου.

Τα χρήματα θα παραδίδονταν στην ελληνική κυβέρνηση μόνο μετά από άδεια μιας άλλης Επιτροπής αρχικά υπό τον Λόρδο Βύρωνα και μετά το θάνατό του υπό τον Συνταγματάρχη Λέστερ Στάνχοουπ. Ο θάνατος του Μπάιρον κατέστησε τον Συνταγματάρχη Στάνχοουπ βασικό διαχειριστή του δανείου με σημαντικότερες καθυστερήσεις και συνεπακόλουθες αρνητικές επιπτώσεις, τόσο οικονομικές όσο και στρατιωτικές. Οικονομικές, διότι οι καθυστερήσεις σε συνδυασμό με απαξιωτικές δηλώσεις του Επιτρόπου στον αγγλικό τύπο οδήγησαν σε κατακόρυφη πτώση της αξίας των ομολογιών του ελληνικού δανείου. Στρατιωτικές, επειδή η έλλειψη ρευστότητας οδήγησε σε σημαντικές καθυστερήσεις στην τροφοδοσία και πολεμική προετοιμασία του στρατεύματος.

Ας προχωρήσουμε στη *δεύτερη δανειακή δύμβαση του 1825*. Ήδη το Μάρτιο του 1824, μόλις είχε υπογραφεί δηλαδή η πρώτη δανειακή σύμβαση, η κεντρική διοίκηση του Αγώνα αναγνώρισε την ανάγκη σύναψης νέου, μεγαλύτερου δανείου. Την έκδοση του δανείου ανέλαβε αυτή τη φορά ο τραπεζικός οίκος των αδελφών Ρικάρντο. Η συμφωνία υπογράφηκε το Φεβρουάριο του 1825, για ένα δάνειο ύψους 2.000.000 λ. στερλ. με τιμή έκδοσης 55,5%, ακόμα χαμηλότερη από το πρώτο δάνειο, δείγμα της καταβαράθρωσης της πιστοληπτικής ικανότητας της Ελλάδας και λόγω των δραστηριοτήτων του Στάνχοουπ που αναφέραμε προηγουμένως. Από το προβλεπόμενο ποσό των 1.100.000 λ. στερλ. κατέστησαν διαθέσιμα μόλις 600.000 λ. στερλ. περίπου. Ως εδώ, επαναλαμβάνεται η ιστορία του πρώτου δανείου, καταδεικνύοντας τον τρόπο λειτουργίας των τραπεζικών οίκων της Μεγ. Βρετανίας.

Ωστόσο, το επιπλέον στοιχείο είναι ο τρόπος διαχείρισης των χρημάτων αυτών για στρατιωτικές δαπάνες και αγορά εξοπλισμού, ανάμεσα στις οποίες ξεχωρίζουν η οργάνωση μισθοφορικού στρατιωτικού σώματος υπό τον στρατηγό Κόχραν και η παραγγελία έξι ατμοκίνητων πλοίων στην Αγγλία και οκτώ φρεγατών στην Αμερική. Ποιες ήταν οι ιδιαιτερότητες του δεύτερου δανείου;

1. Πρώτον, η χρήση του δανείου ως προς τις εξοπλιστικές παραγγελίες και το διορισμό του Κόχραν ουσιαστικά αποφασίστηκε από τους ίδιους τους δανειστές, μέσω μιας άλλης επιτροπής που δημιουργήθηκε στην Αγγλία γι' αυτό το σκοπό, χωρίς τη συμμετοχή κανενός εκπροσώπου της ελληνικής διοίκησης!
2. Τα έξι προς ναυπήγηση στην Αγγλία ατμόπλοια παραγγέλθηκαν στον ίδιο οίκο που εξυπηρετούσε και τον Αιγυπτιακό στόλο του Ιμπραήμ, με αποτέλεσμα να υπάρξουν σημαντικές καθυστερήσεις στη ναυπήγησή τους

προς όφελος του Αιγυπτιακού εκστρατευτικού σώματος. Από τα έξι, μόνο τα τρία έμελλε να πλεύσουν τελικά σε ελληνικά ύδατα και από αυτά μόνο το ένα είχε ουσιαστική συνεισφορά αν και παραδόθηκε με ένα χρόνο καθυστέρηση (Σεπτέμβριος 1826 αντί Αυγούστου 1825). Τα άλλα δύο παραλήφθηκαν μετά τη ναυμαχία του Ναυαρίνου, όταν όλα πλέον είχαν εν πολλοίς κριθεί. Από τα εναπομείναντα τρία, το ένα κήκε σε μια δοκιμή στον Τάμεση και τα άλλα δύο παρουσίασαν μηχανικά προβλήματα και ουσιαστικά δεν παραδόθηκαν ποτέ.

3. Ακόμα μεγαλύτερο φιάσκο αποτέλεσε η σχεδιαζόμενη αγορά των οκτώ φρεγατών από την Αμερική. Μόνο δύο κατασκευάστηκαν τελικά, αλλά και η δεύτερη ουσιαστικά πουλήθηκε για να αποπληρωθεί η πρώτη φρεγάτα.

Συνολικά, στην Ελλάδα έφτασαν μόνο 232.700 λ. στερλ., δηλαδή το 1/9 του δανείου! Οι Times του Λονδίνου αναφέρουν σχετικά: «το Ελληνικό δάνειο υπέστη την τύχη του άντρα που πηγαίνει από τα Ιεροσόλυμα στην Ιεριχώ και πέφτει σε χέρια ληστών, αλλά δυστυχώς δεν βρίσκει τον καλό Σαμαρείτη... Η Ελληνική υπόθεση προδόθηκε και προδόθηκε στην Αγγλία» (26 Οκτωβρίου 1825).

Αξίζει μια μικρή αναφορά στο ρόλο της Φιλελληνικής Εταιρείας του Λονδίνου: ο επίτιμος Γραμματέας και βουλευτής Τζων Μπόουρινγκ ζήτησε και έλαβε ως προμήθεια για τις υπηρεσίες διαμεσολάβησής του στο πρώτο δάνειο 11.000 λ. στερλ. τις οποίες και επένδυσε στις ελληνικές ομολογίες με την ελπίδα ότι οι επιτυχίες του ελληνικού στρατού και στόλου θα αύξαναν την αξία τους. Όταν οι ελπίδες του διαψεύστηκαν, και οι ομολογίες πήραν την κατιούσα, πίεσε και κατόρθωσε να πείσει τα μέλη της ελληνικής Επιτροπής να αγοράσουν τις ομολογίες που είχε πάρει, στην αρχική τιμή τους, χωρίς οικονομικές απώλειες για τον ίδιο. Λίγο αργότερα, όμως, όντως ανέβηκε η αξία των ομολογιών. Τότε, απευθύνθηκε ξανά στην Επιτροπή για τις πάρει πίσω. Τα μέλη της Επιτροπής, προκειμένου να μη χάσουν την υποστήριξη ενός τόσο επιφανούς μέλους της αγγλικής κοινωνίας, ενέδωσαν εκ νέου στις απαιτήσεις του. Η αναφορά αυτή δεν έρχεται φυσικά να απαξιώσει το ρόλο της Φιλελληνικής Εταιρείας στο σύνολό της, αλλά απλώς να επισημάνει το αυτονόητο: ότι ανάμεσα σε ανθρώπους αγνών προθέσεων πραγματικά συνεπαρμένους από την προσπάθεια και τον αγώνα του ελληνικού έθνους παρείσφρησαν και στοιχεία αμφιβόλου ηθικής που απλώς αντιμετώπιζαν την ελληνική επανάσταση ως μια ευκαιρία εύκολου και γρήγορου πλουτισμού.

Ας έρθουμε τώρα στο θέμα της *διαχείρισης των χρημάτων των δάνειων που έφτασαν τελικά μετά πολλών βασάνων στην Ελλάδα*. Γράφει ο Ανδρέας Ανδρεάδης, το 1904, στην κλασική μελέτη του για τα εθνικά δάνεια: τα χρήματα του δανείου «αφιερώθησαν όχι εις τον υπέρ ελευθερίας, αλλ' εις τον υπέρ ηγεμονίας και πρωτείων αγώνα, εχρησίμευσαν δε μόνον όπως περατωθώσιν οι εμφύλιοι πόλεμοι, ους αυτά ταύτα τα δάνεια κατά μέγα μέρος προεκάλεσαν». Πιο συγκεκριμένα, και αντλώντας στοιχεία από την παράθεση των γεγονότων από τον Κ. Παπαρηγόπουλο, η είδηση της συμφωνίας για το πρώτο δάνειο οδήγησε σε αναμόχλευση των παθών που είχαν οδηγήσει στην πρώτη φάση του εμφυλίου πολέμου. Το υπέρογκο για τα τότε ελληνικά δεδομένα ποσό αύξησε τον πόθο για εξουσία και νομή των όποιων εσόδων για ίδιο όφελος. Η τότε κυβέρνηση, με ηγετικές φυσιογνωμίες τους Κουντουριώτη, Κωλέττη και Μαυροκορδάτο, προκειμένου να αντιμετωπίσει τις αντιδράσεις των Πελοποννήσιων οπλαρχηγών (υπό τον Κολοκοτρώνη), χρησιμοποίησε τα χρήματα του δανείου στην προσπάθεια εδραίωσής της, πληρώνοντας από αυτά στρατεύματα από τη Στερεά Ελλάδα για να εισβάλλουν στην Πελοπόννησο και να κατανικήσουν τους Πελοποννησίους οπλαρχηγούς σε σειρά εμφύλιων συγκρούσεων μεσούσης της επανάστασης. Ανάλογα με τη σχέση των οπλαρχηγών με την κυβέρνηση, καθορίζοταν και το «μερίδιο» του καθενός με χαρακτηριστική περίπτωση τον οπλαρχηγό Γκούρα, ο οποίος ως ανταμοιβή για τις υπηρεσίες του προς την κυβέρνηση έπαιρνε χρήματα για μισθούς και τρόφιμα 12.000 ανδρών ενώ διέθετε μόλις 3.000! Γενικά, το σύνολο του δανείου διαμοιράστηκε με πελατειακά κριτήρια, με σκοπό την πλήρη υποταγή των διαφωνούντων στη –φίλα προσκείμενη προς την Αγγλία- κεντρική διοίκηση.

Είναι γεγονός ότι υπήρξαν σωρεία παρεμβάσεων από την αγγλική κυβέρνηση προς την ελληνική επιτροπή του Λονδίνου να παταχτούν ή καλύτερα να εξολοθρευτούν οι διαφωνούντες (όπως ο Κολοκοτρώνης). Ο Ορλάνδος, μέλος της τριμελούς Επιτροπής που διαπραγματεύτηκε τα Δάνεια, έγραφε από το Λονδίνο: «Όλοι εχάρησαν εδώ ακούσαντες τον θάνατον του υιού Κολοκοτρώνη, και είπαν, η Ελλάς έχει τώρα Διοίκησιν... οι αποστάτες πρέπει να θανατώνωνται». Στη νέα εποχή που ανοίγονταν στην Ανατολική Μεσόγειο με την υποχώρηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η αγγλική πολιτική διείσδυση στις υπό απελευθέρωση χώρες, ιδιαίτερα σε αυτές που είχαν στρατηγική σημασία, ήταν εκ των ουκ άνευ στοιχείο της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής. Τα δάνεια ήταν μια πρώτη τάξεως ευκαιρία τέτοιας ανάμειξης στα εσωτερικά πολιτικά δρώμενα με απώτερο στόχο την

εξουδετέρωση όσων αντιδρούσαν στην πολιτική πρόσδεση της Ελλάδας στο βρετανικό άρμα.

Πέραν των χρημάτων που διατέθηκαν για την κατάπνιξη των αντιδράσεων προς την κυβέρνηση, όπως γράφει ο Τζώρτζ Φίνλεϋ, στο έργο του «Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης», «...ουχί ασήμαντον ποσόν διενεμήθη μεταξύ των μελών της νομοθετικής συνελεύσεως, και μεταξύ μεγάλου σώματος αγρήστων οπαδών, οίτινες εχαρακτηρίζοντο ως δημόσιοι υπάλληλοι... Αι οδοί [του Ναυπλίου] έβριθον επί πολλούς μήνας υπό χιλιάδας φιλαρέσκων νέων με γραφικάς στολάς και πλουσίως κεκοσμημένα όπλα, οίτινες ώφειλον να είνε εις τα σύνορα της Ελλάδος».

Η πλήρης διασπάθιση των χρημάτων των δανείων καταμαρτυράται και στην έκθεση που υπέβαλε, το 1827, στη Γ' Εθνοσυνέλευση, η ειδικά συσταθείσα «επιτροπή επί των εθνικών λογαριασμών». Η πενταμελής αυτή επιτροπή έκανε καταγγελίες εκτεταμένων ανωμαλιών και καταχρήσεων ενώ διαπίστωσε ότι δεν υπήρχε καμία καταγραφή των εξόδων για την αγορά πολεμοφοδίων και λοιπού στρατιωτικού εξοπλισμού από τα χρήματα των δανείων μολονότι η αξία τους ήταν τεράστια. Αντί οποιουδήποτε σχολίου ή διάθεσης περαιτέρω αναζήτησης στοιχείων ή καταλογισμού ευθυνών για την οικονομική διαχείριση των δανείων αυτών, στο πρωτότυπο της Έκθεσης που βρίσκεται στα Αρχεία του Κράτους υπάρχει μόνο μία λέξη σημειωμένη: «Ανεγνώσθη»!

Πέραν των αρνητικών συνεπειών που αναφέραμε, ως προς τους όρους και τον τρόπο διαχείρισης των δανείων από την ελληνική πλευρά, κανείς δεν μπορεί να μην αναγνωρίσει και τη **θετική τους διάσταση**, σε πολιτικό και αμιγώς επιχειρησιακό-στρατιωτικό επίπεδο.

Όσον αφορά τα πολιτικά οφέλη, το πρώτο δάνειο ήταν το πρώτο επίσημο ρήγμα στην ελληνική διπλωματική απομόνωση. Σήμαινε τη de facto αναγνώριση της Ελλάδας ως εμπόλεμου κράτους και συνέδεε τα συμφέροντα μεγάλων τραπεζικών οίκων του Λονδίνου με την ευόδωση του αγώνα της ανεξαρτησίας, κάτι στο οποίο εστίαζε και ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος σε διάφορες αναφορές του. Επομένως, το δάνειο συνδεόταν με θέματα διεθνούς αναγνώρισης του Αγώνα αλλά και με την ανάγκη κινητοποίησης του διεθνούς παράγοντα για την ενίσχυσή του. Ο Κοραής σημειώνει εν όψει της σύναψης του δεύτερου δανείου το 1825: «Το δάνειον το γινόμενον από το Αγγλικόν έθνος, δεν πρέπει να το στοχάζεσθε πολλά μεγάλην ευεργεσίαν. Και εις αυτόν ακόμα τον διάβολον ήθελον μετά χαράς δανείσειν αργύρια, αν ο διάβολος είχε να τους ασφαλίση με ενέχυρα... Η ελπίζόμενη μεγάλη ευεργεσία

και μέλλουσα μετ' ολίγον να δοθή από την Αγγλική κυβέρνησιν, είναι η ομολογία και διακήρυξις της Ελληνικής αυτονομίας, ως έπραξαν προ μικρού και προς τας νέας πολιτείας της Αμερικής». Δηλαδή, προτείνει να εστιάσουμε την προσοχή μας όχι στον –επαχθέστατο- οικονομικό χαρακτήρα των δανείων αλλά στο πολιτικό σκέλος τους.

Ως προς το στρατιωτικό σκέλος, είναι πρόδηλη η διάθεση ενίσχυσης μέσω των δανείων του θαλάσσιου αγώνα, γεγονός που απέδωσε καρπούς αν αναλογιστεί κανείς την επιτυχή έκβαση την περίοδο αυτή της ναυμαχίας της Μυκάλης, της ναυμαχίας του Γέροντα, την αποτροπή της εχθρικής απόβασης στη Σάμο, και άλλες τέτοιες επιτυχίες. Αυτές οι επιτυχίες οφείλονταν πέραν των άλλων και στην εγρήγορση και ετοιμότητα του ναυτικού του Αγώνα, εν πολλοίς και λόγω της ροής χρήματος από τα δάνεια προς τους νησιώτες.

Γενικά, πάντως, οφείλουμε να αναγνωρίσουμε το καθεστώς πίεσης υπό το οποίο λειτουργούσε η κεντρική διοίκηση του Αγώνα, «δέσμια των απαιτήσεων των κατεχόντων τα όπλα». Η είδηση της καταβολής των πρώτων δόσεων των δανείων δημιούργησε μια ευρύτατη προσδοκία ικανοποίησης των οικονομικών αιτημάτων των οπλαρχηγών και μια προσδοκία τακτοποίησης όλων των εκκρεμοτήτων της ελληνικής διοίκησης προς τους αγωνιστές. Με αυτό τον τρόπο, τουλάχιστον, τα δάνεια συνέβαλαν στον προσωρινό καθησυχασμό τους και σε ορισμένες περιπτώσεις επανέφεραν την ομαλότητα στο στράτευμα. Από την άλλη μεριά, βέβαια, φαίνεται ξεκάθαρα η ισορροπία μεταξύ του πολιτικού και στρατιωτικού πυρήνα της επανάστασης, όπως αποδεικνύεται για παράδειγμα από την πειθήνια αντίδραση του Μαυροκορδάτου στην περίπτωση των Σουλιωτών του Μεσολογγίου, οι οποίοι απειλούσαν το 1825 να τινάζουν την πόλη στον αέρα σε περίπτωση που δεν ικανοποιούνταν οικονομικά.

[Συμπεράσματα] Γνωρίζω πολύ καλά ότι η φύση ενός πανηγυρικού λόγου υποβάλει και επιβάλει πιθανώς στον ομιλητή την καλλιέργεια ενός πνεύματος εθνικής ανάτασης. Λυπάμαι αν το περιεχόμενο της ομιλίας μου, δε συνέβαλε όσο έπρεπε, προς αυτή την κατεύθυνση. Ωστόσο, πιστεύω ακράδαντα ότι ακόμα καλύτερο από την απλή καταγραφή και την επετειακή ενθύμιση ένδοξων στιγμών της ιστορίας μας –που πρέπει πάντως να γίνεται-, έχουμε ως έθνος, πολύ περισσότερα να αποκομίσουμε από τον προβληματισμό και τον αναστοχασμό για τις πιο αμφιλεγόμενες πλευρές της ιστορίας μας. Από αυτές τις στιγμές, ένα έθνος πρέπει να διδάσκεται προκειμένου να «συλλογάται υπεύθυνα», όπως αναφέρει ο Κοραΐς,

αποφεύγοντας με βάση την ιστορική μνήμη να διαπράττει τα λάθη του παρελθόντος. Σε αυτό άλλωστε προσβλέπει η ιστοριογραφία, στην εξαγωγή δηλαδή χρήσιμων συμπερασμάτων και διδαγμάτων που θα θέσουν μελλοντικές στρατηγικές επιλογές της πολιτείας στην υπηρεσία του εθνικού συμφέροντος.

Τα βασικά σημεία που προκύπτουν από τη μελέτη των δανειακών συμβάσεων του Αγώνα είναι τα ακόλουθα:

1. **Πρώτον**, τα δάνεια ήταν μια αναπόφευκτη αναγκαιότητα για τη συνέχιση και την ευόδωση του Αγώνα.
2. **Δεύτερον**, η ανύπαρκτη διαπραγματευτική δύναμη της Ελλάδας οδήγησε σε επαχθέστατους όρους συνομολόγησης των δανείων αυτών, από τα οποία επωφελήθηκαν –τουλάχιστον στη βάση των όρων της συμφωνίας- οι τραπεζικοί οίκοι του Λονδίνου αλλά και διάφοροι μεσάζοντες όπως επίσης και ορισμένοι αυτόκλητα προσδιορισμένοι ως Φιλέλληνες. Χωρίς να υπεισέρχεται κανείς στη συζήτηση για την ακεραιότητα των μελών της τριμελούς ελληνικής Επιτροπής που στάλθηκε στο Λονδίνο, η προφανής άγνοιά τους για τον τρόπο λειτουργίας του ήδη αρκετά πολύπλοκου την εποχή εκείνη διεθνούς χρηματοπιστωτικού συστήματος, τους οδήγησε σε λάθος επιλογή συμβούλων και σε ζημιογόνους για το εθνικό συμφέρον χειρισμούς.
3. **Τρίτον**, το μεγαλύτερο μέρος των δανείων χρησιμοποιήθηκε αδιαφανώς για αγορά είτε άχρηστου ή μη έγκαιρα παραδοθέντος στρατιωτικού εξοπλισμού, ακυρώνοντας ουσιαστικά οποιοδήποτε ενδεχόμενο ενίσχυσης της πολεμικής προσπάθειας των επαναστατημένων Ελλήνων.
4. **Τέταρτον**, ένα πολύ μικρό μέρος των δύο δανείων εισέρευσε τελικά στα χέρια της κεντρικής διοίκησης (1/3 και 1/9 αντίστοιχα). Ωστόσο, αυτό το μέρος των χρημάτων δημιούργησε καινούργιες εστίες εντάσεων ως προς τη διαχείρισή τους. Τα δάνεια αποτέλεσαν το ‘μήλον της έριδος’ ανάμεσα στις αντίπαλες παρατάξεις, λειτουργώντας ως «μήτρα της κήσεως των ξενοκίνητων κομματικών πυρήνων» (διδασκτορική διατριβή Τάσου Λιγνάδη, σ. 405). Χρησιμοποιήθηκαν κυρίως για τακτοποίηση ανοικτών λογαριασμών απέναντι σε πολιτικούς αντιπάλους, ανατροφοδοτώντας και οξύνοντας περαιτέρω τις εμφυλιοπολεμικές συγκρούσεις μεταξύ των επαναστατημένων Ελλήνων.
5. **Πέμπτον**, μέσω των δανείων, η Ελλάδα προσδέθηκε στο αγγλικό άρμα επιρροής, γεγονός που σφράγισε έκτοτε –θετικά ή αρνητικά- πολλές επιλογές της εξωτερικής πολιτικής της.

6. **Τέλος**, αν κάτι θετικό μπορούμε να εντοπίσουμε στην όλη υπόθεση, αυτό είναι η έξοδος της Ελλάδας από τη διεθνή απομόνωση και τα συνεπαγόμενα πολιτικά οφέλη από τον ανταγωνισμό των Μεγάλων Δυνάμεων για ενίσχυση της επιρροής τους στη νεοεμφανιζόμενη πολιτική δύναμη στο νοτιότερο άκρο της Βαλκανικής χερσονήσου.

Για την ιστορία, το ζήτημα της αποπληρωμής των δανείων παρέμεινε εκκρεμές έως το 1866, οπότε άρχισαν διαπραγματεύσεις ανάμεσα στους Άγγλους ομολογιούχους και το ελληνικό κράτος για την επίλυσή του. Στο μεσοδιάστημα, τα λιμνάζοντα εξωτερικά χρέη, εμπόδιζαν τη σύναψη άλλων δανείων, στρέφοντας το κράτος στον εσωτερικό δανεισμό. Η σύμβαση που ρύθμισε ολοκληρωτικά το ζήτημα της αποπληρωμής υπογράφηκε το 1878, οπότε και αποφασίστηκε η έκδοση νέων ομολογιών προς ικανοποίηση των παλαιότερων σε χρονικό διάστημα τριάντα τριών ετών. Δηλαδή, τα Δάνεια του Αγώνα ουσιαστικά αποπληρώθηκαν σχεδόν έναν αιώνα μετά, στα τέλη της πρώτης δεκαετίας του εικοστού αιώνα!

ΕΥΧΑΡΙΣΤΩ ΠΟΛΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΟΧΗ ΣΑΣ!